

סימן ק"נ

מתי מתחילים לומר משיב הרוח ומוריד הגשם?

הזכירו מבערב והוא הוי מדכר, מכיון דהוא חמי לון דלא מדכרין בקדמיתא ומדכרין באחריתא אף הוא יודע שלא הזכירו מבערב. אמר ליה רבי חייה בר מרייא: הכין הוה רבי יונה אבוך הוי בה.

רבי חגי בשם רבי פדת: אסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר שלוח ציבור. רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי: בשלוח ציבור הדבר תלוי? אמר רבי מנא קומי רבי חגי: מה ופליג? אמר ליה: לא; דא דאת אמר בשלוח ציבור הדבר תלוי – יחיד אם רצה להזכיר מזכיר בטל, ודא דאת אמר אסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר שלוח ציבור – בגשם. קמון לצלותא – כמי שהזכיר שלוח ציבור

מפרשי הירושלמי וראשונים אחרים שדנים בסוגיה זו מפרשים את הדברים בצורות שונות, אולם הפירושים עולים ברובם בקנה אחד, ועל כן נפרש את הפירוש המרכזי שעליו מסכימים רובם (ומכל מקום, גם המפרשים אחרת, אין בדבריהם הבדל הלכה למעשה). אלו שלבי הגמרא:

(א) הגמרא שואלת מדוע אין מזכירים גשם כבר בערבית, שהרי חג

בעניין התחלת הזכרת "משיב הרוח ומוריד הגשם" בתפילה, נשאלתי על ידי קהילתי מתי להתחיל את ההזכרה. אף שמנהג רוב הקהילות להתחיל להזכיר כבר במוסף, מכל מקום הרב הקודם של קהילתנו הנהיג ששליח הציבור לבדו מזכיר במוסף, וכל העם איננו מזכיר אלא במנחה. מאחר והלכה זו עמומה במקצת, וקשה לקבל דברים הבאים כנגד המנהג, ראיתי לבאר בקצרה את הדברים.

במשנה הראשונה במסכת תענית למדנו: "רבי יהודה אומר: העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג – האחרון מזכיר, הראשון אינו מזכיר. ביום טוב ראשון של פסח – הראשון מזכיר, האחרון אינו מזכיר", ולכאורה ה'ראשון' הינו המתפלל שחרית ואילו ה'אחרון' הינו המתפלל מוסף, ואם כן יוצא בבירור מגמרא זו שהעובר לפני התיבה בשחרית אינו מזכיר אך העובר לפני התיבה במוסף אכן מזכיר. הירושלמי על משנה זו מסביר את ההיגיון שמאחורי הדברים כך:

"ויזכיר מבערב? לית כל עמא תמן. ויזכיר בשחרית? אף הוא סבור שמא

הסוכות כבר עבר? הגמרא עונה שלא כולם מגיעים לתפילת ערבית, ואין אנו רוצים שייעשה העם אגודות אגודות ורק חלקו יאמר גשם בעוד חלקו האחר עדיין מזכיר טל.

(ב) הגמרא שואלת מדוע אין מזכירים בשחרית? והגמרא עונה שמי שיבוא ויתפלל שחרית עם הציבור יחשוב שכמו שהזכירו בשחרית כך גם הזכירו בערבית, ואז בשנה הבאה הוא יבוא להזכיר אף בערבית; אך אין כל חשש לכך אם יזכירו במוסף שהרי יראה שמזכירים במוסף ולא בשחרית וכך יבין שרק במוסף התחילו (והגמרא מסיימת בכך שגם רבי יונה כך היה לומד את הסוגיה).

(ג) רבי חגי אומר שאסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר שליח הציבור, והגמרא ממשיכה לחלק בין אמירת טל לאמירת גשם, שמאחר ויחיד תמיד יכול לבקש על הטל על כן אינו חייב להמתין לשליח ציבור, אך הגשם שאין מבקשים עליו תמיד יש לחכות לשליח הציבור.

(ד) הדין האחרון המוזכר בגמרא הוא שלאחר שכבר עמדו הציבור

בתפילה, אף שלא שמע היחיד את ההכרזה משליח הציבור, מכל מקום נחשב זה כאילו הכריזו על הגשם והיחיד מותר להזכיר את הגשם בתפילתו.

מבאן למדנו שוודאי שאין לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" קודם מוסף, ושאין היחיד יכול להזכיר קודם ששליח הציבור מזכיר. הנה, עיינתי בראשונים ובמפרשים ולא מצאתי מי שהסביר את טעם דבריו של רבי חגי מדוע אין היחיד יכול להזכיר קודם שיזכיר שליח הציבור? ולכאורה שני טעמים ניתנים להיאמר: (1) דבר זה קשור עם החצי הראשון של הסוגיה, שמאחר ואין אנו רוצים שכולם ייעשו אגודות אגודות, על כן מקפידים אנו שהעם לא יזכיר קודם ששליח הציבור מורה להם לעשות כן במפורש. (2) דין זה הנו דין אחר, והוא בא בהשוואה לדין הטל. על הטל אפשר להתפלל תמיד כיוון שהכול צריכים טל לכל אורך ימות השנה, אך גשם משפיע על כל עם ישראל בין לטובה ובין לרעה, וחשוב מאוד שעם ישראל כולו יבקש גשם דווקא בזמנים מסוימים ולא בזמנים אחרים. עם ישראל חייב להיות מאוחד בבקשת הגשם, ולא ייתכן שכל אחד יבקש בעצמו ועל פי רצונותיו האישיים

(דבר זה הינו כל כך חשוב שהכוהן הגדול אף מזכיר זאת ביציאתו מבית קודשי הקודשים).

מכל מקום, ברור שאין להזכיר קודם שליח הציבור. והנה, אם לא ניקח בחשבון את מה שמכונה בפינו "תפילת גשם", ייצא שהעם אינו מזכיר עד מנחה; שהרי שליח הציבור אינו מזכיר בקול רם את הגשם עד לחזרת הש"ץ, ואז הרי כבר התפלל העם את תפילת מוסף, ואם כן הפעם הראשונה שהם יזכירו הינו בתפילת מנחה, וכך גם כותב האור זרוע (חלק ב', סימן שצ"ח):

"...כך נראה בעיני פירוש שמועה זו, אני המחבר. הלכך, אין היחידים בציבור מתפללים 'משיב הרוח ומוריד הגשם' אלא במנחה לאחר שהתפללו מוסף, וכן כתב רב עמרם גאון שלאחר שהזכיר שליח ציבור במוסף מתחילין העם בתפילת המנחה 'משיב הרוח ומוריד הגשם', ודייק לישנא דמתניתין 'העובר לפני התיבה וכו' האחרון מזכיר – משמע דדוקא העובר לפני התיבה, דהיינו שליח ציבור..."

האור זרוע מסיק להלכה כפי שפירשנו (אף שלאחר מכן הוא אף מביא מנהג נוסף שיובא להלן), ואף מוסיף שכן הוא בסדר רב עמרם גאון (ולא מצאתיו

שם), ובאמת משנתנו מדוייקת כשיטה זו שהרי נאמר בה שדווקא העובר לפני התיבה מזכיר במוסף ולא כל העם – ומכאן אפשר להסיק שכל העם מזכיר במנחה. כדברים הללו מובא גם בספר המנהגים (סימן ס"ב), וכן נראה שפירש הט"ז (או"ח, קי"ד, סק"ד) את פשט דברי השולחן ערוך (שם, סעיף ב'), וכך גם נראה מהמשנה ברורה (שם, סק"ד).

אמנם, הרא"ש במסכת תענית (א', ב') מביא את הדברים וכותב: "ולא נהוג עלמא כך. וגם רבי אליעזר ורבי יהושע לא הזכירו בדבריהם חילוק בין שליח צבור לשאר העם, ורבי יהודה לא נחלק עליהם אלא בזמן הזכרה ולא בא לחדש דבר אחר, והאי דנקט 'העובר לפני התיבה' – שתלה בשליח צבור – היינו טעמא כדאיתמר בירושלמי שהוא מזכיר תחילה". מדבריו מוכח שאף שאפשר לתרץ את הראיות לשיטת האו"ז, מכל מקום אין מניעה עקרונית לנהוג כדבריו אלא שמכל מקום המנהג פשט שלא כדבריו, ונוהגים להזכיר כבר במוסף. גם ב'מרדכי' (שם, סימן תרט"ו) כתב: "ויש נוהגין שלאחר קריאת התורה וקדיש אומר מיד שליח ציבור בקול רם 'משיב הרוח ומוריד הגשם' ואז מתפללים הקהל ומזכירים". מדבריו ומדברי הרא"ש יוצא שמאחר והעם

נהג להזכיר את הגשם כבר בתפילת מוסף, על כן תיקנו להכריז 'משיב הרוח ומוריד הגשם' קודם התפילה.

מתוך כל הנ"ל נראה להסביר את התפתחות המנהג בצורה הבאה: תחילה היו נוהגים ששליח הציבור מזכיר במוסף והעם במנחה. לאחר מכן, משיקולים שניגע בהם בהמשך, התחילו העם להזכיר כבר במוסף ועל כן התפתחה התפילה הידועה הלא היא 'תפילת גשם', ושלפי מנהג אשכנז היא נאמרת קודם תפילת הלחש. אמנם, בהמשך הזמן הפכה אמירת תפילת הגשם לחלק מחזרת הש"ץ, ועל כן שוב הייתה חסרה הכרזה קודם תפילת הלחש שתאפשר לציבור להזכיר את הגשם בתפילתו, ולכן תיקנו שהשמש דופק על הבימה ומכריז בקול רם "משיב הרוח ומוריד הגשם".

כך נראה אף להבין את דברי השולחן ערוך והרמ"א (או"ח, קי"ד, ב'): "אסור להזכיר הגשם עד שיכריז הש"ץ (ויש אומרים שקודם שמתחילין מוסף מכריז הַשָּׁמַשׁ 'משיב הרוח' וכו', כדי שהצבור יזכירו בתפלתן, וכן נוהגין). הלכך אף אם הוא חולה או אנוס, לא יקדים תפלתו לתפלת הצבור, לפי שאסור להזכיר עד שיאמר ש"ץ; אבל אם יודע שהכריז

ש"ץ, אף על פי שהוא לא שמע, מזכיר; ומטעם זה, הבא לבית הכנסת והצבור התחילו להתפלל, יתפלל ויזכיר, אף על פי שהוא לא שמע מש"ץ". את דברי השולחן ערוך העוסקים בהכרזת הש"ץ אפשר להבין כמתייחסים להזכרתו בקול בחזרת הש"ץ כך שהעם לא מזכירים עד מנחה (וכך הבין הט"ז, כאמור לעיל), והרמ"א (שמובא בסוגריים) אומר שמכל מקום יש מנהג להזכיר כבר במוסף. אמנם, מי שבא לאחר שכבר התחילו העם להתפלל, בשבילו נחשב דבר זה כאילו כבר הייתה הכרזה, ועל כן הוא יכול להזכיר כבר במוסף.

לכאורה יש לשאול: מדוע התחילו העם להזכיר במוסף? מה טעם היה בדבר לשנות את דין הירושלמי? ניתן להציע שני הסברים: (1) ייתכן ורצו להשוות את המידות, שהיה זה מבלבל מדי שהש"ץ אומר דבר אחד בעוד העם אומר דבר אחר. (2) ייתכן והצורך בגשמים הביא לכך שהעם רצה להקדים את בקשתו, ובאמת בארץ ישראל יש בזה סברה גדולה, שהרי מאוד צריכים אנו לגשם. אולם, אין בכך טעם מספיק, שהרי שליח הציבור – כשמו כן הוא – שלוחו של הציבור כולו, ובכך שהוא מזכיר את הגשם

יש בכך הזכרה של הציבור כולו, ואין בהכרח מעלה שהציבור עצמו יזכיר.

הלכה למעשה: לעניות דעתי נראה שהדין המקורי היה שהש"ץ יזכיר במוסף ושאר העם במנחה, וגם הראשונים המתנגדים לדין זה אינם מתנגדים עקרונית אלא מפאת המנהג בלבד. אף שהרמ"א כתב שכן מנהג קהילות אשכנז, וגם ערוך השולחן מביא מנהג זה וכתב שאין לשנות

ממנו (או"ח, קי"ד, סעיף ה'), מכל מקום בנידון זה שהרב הקודם כבר שינה את המנהג ובשנים האחרונות הקהילה כבר חזרה להזכיר כפי שכלל הנראה הזכירו בזמן הגמרא, על כן אין אני רואה סיבה לחזור דווקא להתפתחות המאוחרת של המנהג. אמנם, אין שום פגם במנהג המאוחר כפי שהתפתח, אך כיוון שבקהילתנו כבר נהגו על פי עיקר הדין, כך יש להמשיך ולנהוג.